

Dinî Araştırmalar, Mayıs-Ağustos 2001, C. 4, s. 10, ss. 7-16.

Teşbih ve Tecsim Karşısında Bir Hadisçi: Celâluddin es-Suyûtî

*Kâmil ÇAKIN**

ABSTRACT

Al-Suyûtî was a famous hadîth scholar who lived between (849-911 h).

He had composed a lot of written works in different fields of the hadîth. One of his works is "Ta'vîl al-Ahâdîth al-Mûhime li al-Tashbih" which was assigned to God's attributes.

In his work, al-Suyûtî investigated some hadiths which expresses God himself as a personality has some organs (teşbih = anthropomorphism) and as a material being (tecsim = materialization). And he interpreted these hadiths.

In spite of the predecessors in hadîth being far from interpreting these hadiths, he preferred commentaring them in rational method.

In this work, it has been studied the commentator character of al-Suyûtî and his methods in that commentary.

Keywords: Al-Suyûtî, God's attributes, Anthropomorphism.

Celâluddin es-Suyûtî'nin Biyografisi: Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (el-Asyûtî), 849 hicri (m. 1445) tarihinde Kahire'de dünyaya gelmiştir¹. Doğumu ile ilgili ilginç bir olay nakledilmektedir. "Babası

* *Doç. Dr.*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı

1 Bu çalışmada, Suyûtî'nin **Te'vîlu Ehâdîsi'l-Mûhime li't-Teşbih** isimli eseri esas alınmıştır. Eseri güzel bir şekilde tahrîk ederek yayına hazırlayan *el-Besyûni Mustafa İb-*

ilim ehliindedir. İlmî çalışması esnasında bir esere bakma ihtiyacı hasıl olur. Hanımından kütüphanesinde bulunan bir kitabı getirmesini ister. Hanımı o sırada hamiledir. Kitaplar arasında iken doğum gerçekleşir ve Suyûtî dünyaya gelir²². Bu olaydan dolayı, Suyûtî “İbnu’l-Kütüb=Kitapların Çocuğu” lakabını almıştır.

Suyûtî aynı zamanda Bağdâd’a nisbet edilmektedir. Ataları Acem veya Doğulu (muhtemelen Türk) olarak belirtilmektedir. Fakat, onun nesebi üzerinde fazla tartışmak istemeyenler en azından kültürel anlamda Arap olduğunu ifade etmektedirler³. Suyûtî, devrinin bir çok meşhur ilim adamından dersler almıştır. Fakat, bunlar arasında üç isim oldukça önemlidir. Bunlar Salih b. Ömer b. Raslan el-Bulkinî (ö.h. 868), Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci (ö.h. 879) ve Ahmed b. Muhammed Takiyyuddin eş-Şumunnî (ö.h. 872)’dir. Bu zatlar da muhtemelen Türk asıllıdır.

Hicri 911 (m. 1505) tarihinde vefat etmiş olan Suyûtî muhtemelen Türk asıllıdır. Şafii mezhebindedir. Bir ara kendisinin müctehid olduğunu bile ileri sürmüştür. Bir çok değerli eser vermiş olan Suyûtî, aşağıda görüleceği gibi, aşkın bir Allah tasavvurunu savunmuş ve Mücessime ile Müşebbihe fırkalarının Allah tasavvurlarını eleştirmiştir. Suyûtî’nin bu düşünceye ulaşmasında hocalarından gelen bir geleneğin etkisinin olması mümkündür.

“Te’vîlu Ehâdîsi’l-Mûhime li’t-Teşbîh” Adlı Eseri: Allah’ın sıfatları, bu sıfatların Allah’ın zâtının aynı mı gayrı mı olduğu, yaratıklarda bulunan sıfatların Allah’a izafe edilip edilemeyeceği gibi bir takım meseleler İslâm’ın ilk asrının sonundan itibaren tartışılmaktaydı. Bu tartışmalar zaman içerisinde giderek büyümüş, değişik Kelâm ekolleri bu konularda kendilerine özgü bir takım görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu tartışmaların ortaya çıkmasında ilk dönem siyasi olaylarının etkisi ile beraber, yabancı kültür, inanç ve bilimsel etkileşimlerin rolü de bulunmaktadır.

Hz. Peygamber’den rivayet edilen bazı hadislerde Allah’a mekân, zaman ve hareket gibi sıfatlar atfedildiği; bazı hadislerde O’nun elinden, gözünden vs. bahsedildiği görülmektedir. Bu rivayetler zahiri anlamlarıyla alındığında

rahim el-Kümi aynı zamanda Suyûtî’nin hayatına ve eserlerine dair geniş bir mukaddime yazmıştır. Suyûtî’nin biyografisi hakkında bu mukaddimedeki bilgilerden yararlanılmıştır.

2 Age. 26.

3 Age. 27, 28

antropomorfist bir Tanrı tasavvuru ile karşılaşmaktayız. Geçmişte görülen bazı kelâmî ekoller antropomorfist bir Tanrı tasavvuru geliştirmişler, söz konusu rivayetlerdeki ifadeleri zahiri anlamlarıyla alarak, bu tasavvurlarını desteklemek maksadıyla delil olarak kullanmak istemişlerdir.

- Suyûtî'nin söz konusu eseri, Müşebbihe ve Mücessime adı verilen bu ekollerin görüşlerini çürütmek maksadıyla kaleme alınmıştır. "Teşbih Vehmi Uyandıran Hadislerin Te'vili" şeklinde Türkçeleştirilebilecek olan bu eserinde Suyûtî, Arap dilinin kullanım özelliklerinden faydalanmakla beraber asıl olarak aklî yorumlarda bulunmaktadır. Hadisleri tek tek ele almakta, teşbih ve teccim ifade eden kavram ve kelimeleri çeşitli açılardan tahlil etmekte ve bu tahlilleri sonucunda antropomorfist bir Tanrı tasavvuru yerine "aşkın bir Tanrı tasavvuru" ortaya koymaktadır. Nitekim, Suyûtî'nin bu tavrı, Maturîdî (ö.h. 333/ m. 944) tarafından ortaya konan Tanrı tasavvuru ile örtüşmektedir.

Sıfatlar Konusunda Bazı Kelâmî Ekolleri Tanımlaması: Suyûtî, eserin girişinde sıfatlar konusunda önemli görüşler ortaya atmış olan bazı grupları tanımlamakta ve kısaca bunların hatasına dikkatleri çekmektedir. Der ki:

"Muattıla⁴, geçmiş ulemanın bazı görüşlerini Allah'ın sıfatlarını iptal davasında kullanırken, Müşebbihe⁵ grubu, bu görüşleri, Şeytan'ın sürdürme mücadelesi verdiği putperestlik özlemine bir vesile kıldılar"⁶.

Burada görüldüğü gibi, Suyûtî, Muattıla denilen Mutezile ve Cehmiyye fırkalarının⁷ Allah'ın sıfatlarını kabul etmediğini, Müşebbihe'nin de sıfatları zahiri anlamları ile algılaması nedeniyle, bir nevi putperestliğe yol açtığını ileri sürmektedir. Ona göre Mutezile Allah'ın sıfatlarını iptal etmek suretiyle aşırılığa kaçarken, Müşebbihe de bu sıfatları anlama noktasında ifrata varmıştır⁸.

4 Cehmiyye ve Mutezile ekollerine verilen bir isimdir. Bu gruplar, kelâmî sistemleri içerisinde, Allah'a bir takım sıfatların verilemeyeceğini ya da bu sıfatların O'nun zâtına ait olamayacağını ileri sürerek, bir nevi sıfatları iptal ettikleri için Muattıla=iptal ediciler diye isimlendirilmişlerdir. Geniş bilgi için bkz. **Kelâmcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar**, Talat Koçyiğit, TDV Yayınları, Ankara 1984, s. 132-137.

5 Müşebbihe ve Mücessime grupları Allah'ı yaratıklara benzeten ve O'nu bir cisim gibi algılayan grubun adıdır. Bkz. **İslâm'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu-II**, Ali Sâmî en-Neşşâr, Çev. Osman Tunç, İnsan Yayınları, İst. 1999, s. 13 vd.

6 Suyûtî, **Te'vili Ehâdisi'l-Mühime li't-Teşbih**, Thk: Besyûnî Mustafa İbrahim el-Kûmî, Cidde 1399/1979, s. 107-108.

7 Cehmiyye fırkası çoğu kere Mutezile'nin içerisinde ele alınmaktadır.

8 Suyûtî, age. 107.

Suyûti, tenzih akidesine mensup olan Münezzihe⁹ ekolünün, Mutezile ve Müşebbihe ekollerine nazaran orta yolda olduğunu belirttiikten sonra, Mücessime'yi ele almakta ve kısaca Mücessime'nin fikirlerini eleştirmektedir¹⁰.

Suyûti'nin Allah'ın Sıfatları ve Fiilleri Konusundaki Görüşleri: Suyûti, bütün bunları izah ederken, Allah'ın sıfatları ve fiilleri konusunda kendi kelâmî görüşlerini de özetlemektedir. Ona göre; Allah bir işi yaparken *alete* ihtiyaç duymaz. Bir işi yapması için bir *illet* de gerekmez. Uğraşp didinmez¹¹. Bir işi *dokunma* veya *hissetme* olmaksızın yapar¹². *Hareket* ve *sükûn* O'na yakışmaz. Çünkü, *hareketin* ve *sükûn*ün kaynağı O'dur¹³.

Suyûti, Allah'ın fiilleri ile ilgili bu görüşleri ortaya koyduktan sonra, Allah'ın sıfatları konusunda da şu görüşleri serdetmektedir:

"Hak Teâlâ yıldızların üstündekileri, sınır (!) altındakileri, Arş'in ötesindekileri ve toprağın (!) altındakileri *görür*; O'nun görmesi için *uzaklık* ve *yakınlık* bir anlam taşımaz. Gizli ve açık her şeyi *bilir*. Bir şeyin açık ya da kapalı olması -O'nun bilmesi açısından- farketmez. Karıncanın kuru topraktaki ayak sesini ve gök gürültüsünü aynı şekilde *işitir*"¹⁴.

Allah'ın fiil ve sıfatları konusundaki bu görüşlerden sonra, Suyûti, O'nun zâtı hakkındaki düşüncelerini de şu şekilde dile getirmektedir:

"Allah'ın fiillerini ve sıfatlarını tahayyül etmekten kaçınmak gerektiğine göre, O'nun zâtı; cüz, uzuv ve unsurları üzerinde düşünmekten haydi haydi kaçınmak gerekir"¹⁵.

Suyûti, Allah'ın fiilleri, sıfatları ve zâtı hakkında Müşebbihe ve Mutezile ekollerinin görüşlerini eleştirirken ortaya koyduğu bu fikirlere paralel olarak tenzih akidesine vurgu yapmakta ve tenzih'i en doğru yol olarak tavsiye etmektedir. Şöyle der:

9 Mutezile'nin Tanrı'nın sıfatlarını iptal etmesi ile Müşebbihe ve Mücessime'nin bu sıfatları yaratıkların sıfatlarına benzeterek anlaması karşısında orta yolu tutarak, Allah'ı, kendisinin vasıflandırdığı gibi kabul edip aynı zamanda O'nu noksan sıfatlardan tenzih eden Ehl-i Sünnet kelâmcılarına verilen bir isimdir.

10 Mücessime, Müşebbihe gibi Tanrı'ya cisimleştiren bir ekoldür.

11 (ve lâ ilâc ve lâ ihtilâc) Suyûti'nin burada kastettiği, Allah'ın bir işi zaman -bir süreç- içerisinde yapmadığıdır; yani "işlemsiz ve girişimsiz; katılsız yapar" anlamındadır.

12 Yani, O'nun duyu organları vasıtasıyla algılama ihtiyacı yoktur.

13 Suyûti, age. 108-109.

14 Suyûti, age. 109.

15 Suyûti, age. 109.

“Tenzih’e dön! Allah’ı cüzler halinde düşünme, O’nun zâtını anlamaya çalışma ve bu konularda hüküm vermekten kaçın. Allah’ı zaman ve mekândan münezze kıl ve O’nu renkler ve diğer varlıklardan ayrı tut. (Bil ki) Ma’bûd, birdir; eşsiz ve benzersiz tekdir. Her şey varlığını O’na borçludur. Hiçbir şey O’nun gibi değildir. O, işiten ve görendir. Nitekim, O da hiçbir şeye benzemez. Bir şey O’na ya da O bir şeye nasıl benzeyebilir ki!.. Hak Teâlâ doğmamış, doğrulmamıştır”¹⁶.

Suyûfî’nin Konu ile İlgili Kaynakları: Suyûfî, teşbih ve teccim ifade eden hadislerin yorumlarıyla ilgili dört kaynağı incelediğini belirtmektedir¹⁷. Bu kaynaklar İbnu Huzeyme’nin (ö.h.311) *et-Tevhîd ve İsbâtu Sıfâtı’r-Rabb*, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. Ebî’s-Sayf el-Yemenî’nin (ö.h.609) *el-Erbaûne Hadîsen*, İbnu Fûrek’in (ö.h.406) *Müşkilü’l-Âsâr* ve ed-Dârimî’nin (ö.h.280) *er-Red (en-Nakd) alâ Bişr el-Merîsî*¹⁸ adlı eserlerdir.

Allah’a Mekân İzafesi: Bilindiği gibi, bazı hadisler ve ayetler zahiri anlamları itibarıyla Allah’a mekân izafe etmektedir. Suyûfî, bu gibi nasları ele alarak birer cümlelik kısa anlamlandırmalar yapmakta ve bu şekilde kendi zamanına kadar süregelen tartışmalar noktasında kendi görüşlerini vermektedir.

• Suyûfî’nin Allah’a mekân izafesi konusunda ele aldığı ilk hadis “...Allah, yedi göğün üzerine yükseldi...” hadisidir¹⁹. Bu hadiste geçen “istivâ” kelimesine değişik anlamlar verilmiştir. Selefi ekole mensup olan muhadisler bu kelimeye “yükselmek”, “yerden yüksekçe bir yere çıkıp oturmak” gibi mekan içeren anlamlar vermektedirler²⁰. Suyûfî ise ayet ve hadislerde

16. Suyûfî, age. 110-111.

17. Suyûfî, age. 113.

18. Muhakkik, Suyûfî’nin incelediği dördüncü eserin *er-Red alâ’l-Cehmiyye* olduğunu belirtmektedir (s. 113, 4 nu’lu dipnot). Fakat, Dârimî’nin iki eseri olduğu bilinmektedir. Biri muhakkikin zikrettiği bu eser, diğeri de bizim yukarıda verdiğimiz eserdir. Bizim kanaatimize göre, Suyûfî’nin incelediği eser Cehmiye’ye reddiyesi olmayıp, Bişr el-Merîsî’ye reddiyesidir. Bkz. Kâmil Çakin, “*Ebu Saîd ed-Dârimî’nin Allah’ın Sıfatları ile İlgili Bazı Görüşleri*”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, c. 3, s. 8, Ankara 2001, ss. 47-55.

19. Buhârî’nin konu ile ilgili verdiği hadislerde bu ifadeler aynen bu şekilde geçmemektedir. Buhârî’nin ta’likan verdiği bir rivayette Ebu’l-Âliye, “istivâ ilâ’s-semâi” ifadesini “irtefâ=yükseldi” şeklinde anlamlandırmıştır. Enes b. Mâlik’ten gelen merfu bir rivayette Zeyneb binti Caş’a atfen “Allah benim nikahımı yedi göğün üzerinde kıydı”, başka bir varyantında “benim nikahımı gökte kıydı” ifadelerini zikretmektedir. Bkz. Buhârî, *Tevhîd*, İst. Tarihsiz, bâb: 22, c.VIII, s. 175-177.

20. Mesela bkz. Buhârî, a.y.; Ahmed b. Hanbel, *er-Redd alâ’l-Cehmiyye ve’z-Zenâdika*, Riyad 1402/1982, s. 135 vd.

geçen “istivâ” kelimesine. “güç ve kuvvet üstünlüğü”, “gücü ile hükmü altına alma”, “istifâ” anlamını vermiştir²¹.

Suyûtî, “Nuzûl Hadisi”ni tevil ederken de aynı şekilde Allah’a mekan izafe etmekten kaçınmaktadır. Ona göre bu hadiste anlatıldığı gibi “inen” bizzat yüce Allah olmayıp O’nun “adaleti”, “rahmeti” ve “fazl-ı keremi”dir²².

Suyûtî, “inanmayanlar, Allah ve meleklerin *buluttan gölgelikler içerisinde* kendilerine *gelmesini* ve işi bitirivermesini mi gözetiyorlar”²³ ayetinde geçen “etâ=gelmek” fiilini “feale=yapmak” şeklinde tevil ederken, aynı ayette geçen Allah’ın “bulut içerisinde” olmasını “gölgelendirmek”²⁴ şeklinde tefsir etmektedir.

Zahiri Allah’a mekan izafe eden bir başka hadis de şudur:

“Bir kişi Hz. Peygamber’e ‘gökleri ve yeri yaratmadan önce rabbimiz neredeydi?’ diye sorduğunda, Hz. Peygamber, ‘altı ve üstü hava ile çevrili olan bir bulut içerisindeydi’ cevabını vermiştir”.

Suyûtî, “Allah’ın bir bulut içerisinde” düşünülmesinin O’na mekan izafesi anlamını taşıdığını belirttikten sonra hadisi tevil etmektedir. Öncelikle ‘zarfiyyet’ ifade eden ‘fi=içinde’ harf-i cerinin ‘alâ’ anlamında kullanıldığını; ‘üzerinde’ anlamına gelen ‘alâ’ harf-i cerinin burada ‘istilâ’ yani ‘kuvvet ve kudretiyle galip gelmek’ demek olduğunu söylemektedir. Ona göre, bu hadiste kastedilen, Allah’ın bütün mahlûkatı kendisinden yarattığı bulut üzerindeki hakimiyetidir²⁵.

Bu hadisin bir başka varyantında bulut anlamına gelen ‘amâu’ kelimesinin hemzesiz ‘amâ’ şeklinde kullanıldığını belirten Suyûtî, ‘amâ’ kelimesinin ‘eşitlik’, ‘benzersizlik’ anlamına geldiğini söyleyerek, şayet bu

21 Suyûtî, age. 114.

22 Suyûtî, age. 115. Nuzûl Hadisi’nde Hz. Peygamber şöyle haber vermektedir: “Yüce Rabbimiz, her gecenin üçte birlik son kısmı kaldığında, dünya semama iner ve şöyle der: Bana dua eden yok mu? Duasını kabul edeyim. Benden isteyen yok mu? Vereyim. Af dileyen yok mu? Affedeyim”. Buhârî, Daavât, bâb: 14, VII. 149; Tevhid, bâb: 34, VIII. 197; Teheccüd, bâb: 14, II. 47; Müslim, Salâtü’l-Musâfirîn, bâb: 22, Hadis no: 168-172, I. 521-523; İbnu Mâce. İkâme, bâb: 182, hadis no: 1366-1367, I. 435.

23 2-Bakar-210

24 “gölgelendirmek” fiili, “zâile mine’ş-şems=güneşin yakıcı sıcağından gölgelendirmek” şeklinde ferahlık ve rahatlık verici anlamda olumludur; bu ise söz konusu ayetteki içeriğe ters düşmektedir. Muhtemelen Suyûtî’nin burada vermek istediği anlam, “karanlıkta bırakmak” şeklinde olumsuz anlam olmalıdır.

25 Suyûtî, age. 133.

varyanttan hareket edilecek olursa hadisin ‘hiçbir şey yok iken Allah vardı’, kısacası, ‘O’nunla birlikte hiçbir şey olmadığı gibi, alt veya üst de yoktu’ anlamına ulaşmaktadır²⁶.

Suyûfî, “Adn Cenneti’nde, Rabbimin yanına girdim...”²⁷ hadisinin Allah’a mekan izafesi ifade ettiğini²⁸ belirttikten sonra, hadiste geçen ‘duhûl=girmek’ kelimesini ele alarak incelemekte ve şöyle demektedir: “Burada geçen ‘dahale=girdi’ fiili ‘yudâhilu’ anlamındadır. Bu anlamdaki ‘duhûl=girmek’, bir mekana olduğu gibi, bir işe veya söze *karışmak* anlamına da gelmektedir. Meselâ, ‘falan kişi, falanın sözüne veya işine müdahale etti’ dersin. Hadiste geçen, ‘Rabbimin yanına girdim’ ifadesi ‘O’nun evine girdim’ demektir; çünkü, nasıl ki Kâbe Allah’ın evi olarak anılıyorsa Cennet de Allah’ın evi olarak anılabilir”²⁹.

Allah’a Cisim Denilmesi: Suyûfî, Allah’ı cisim olarak tasavvur eden Mücessime fırkasına itiraz etmekte ve görüşlerini eleştirmektedir. Suyûfî’ye göre, bir ve varlığın sebebi olan Allah mürekkep bir cisim olsaydı O’nun en az iki cüzden meydana geldiğini kabul etmek gerekirdi; zira, bir cisim en az iki cüzden oluşmaktadır. İki cüzden oluşan bir cisim ya Allah’ın sahip olduğu kemal sıfatlara sahip olacak ya da bu sıfatlardan mahrum bulunacaktır. Bu mürekkep cismin kemal sıfatlardan mahrum olması durumunda -en az iki cüz- arasında sürekli bir çelişki ve ihtilaf ortaya çıkacaktır. Bu kemal sıfatların mevcudiyetini ve her iki cüzün de bu sıfatlara sahip bulunduğunu farzedsek iki cüzün iki ayrı ilah olduğu sonucuna sürüklenilecektir.

Her iki cüz Allah’ın kemal sıfatlarında ortak kabul edilirse, bir sıfat için iki yer -mahal- farzedilmesi gerekecektir.

Allah’ın kemal sıfatlarının iki cüzden birinde var olması durumunda, varlığın tamam olması için iki cüzün bir araya gelmesi gerektiğinden, birinin diğerine hükmetmesi gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Fakat söz konusu sıfatlar iki cüzde de bulunmamakla beraber onlardan ayrı olarak varlığı-

26 Suyûfî, age: 133.

27 Bu hadis bu şekliyle kütüb-ü sittede geçmemektedir. İbnü Kuteybe (ö.h.276) buna benzer iki hadis vermektedir. “Rabbimi en güzel surette gördüm...”, Ummu’t-Tufeyl’in rivayetine göre “Hz. Peygamber, Rabbini rüyasında uzun saçlı ve yakışıklı bir genç suretinde görmüş; yeşillik bir yerde durmuş...” b kz. İbnü Kuteybe, **Hadis Müdafaası**, çev: Hayri Kırbaoğlu, Kayıhan Yayınları, II. Baskı, İst. 1989, s. 335 vd.

28 Suyûfî, age. 149 ve 151.

29 Suyûfî, age. 151.

nı sürdürüyor olsalar, bu kez her iki cüze de hükmetme zorunluluğu ortaya çıkacaktır.

Suyûfî'ye göre bütün bu varsayımlar düşünülmesi mümkün olmayan mantıksızlıkları beraberinde getirmekte ve dolayısı ile Allah'a bir iftira niteliği taşımaktadır³⁰.

Burada görüldüğü gibi, Suyûfî, tamamen mantık yürütmeleri ile Mücessime'nin fikirlerini çürütmeye çalışmaktadır. Ona göre Allah'ın bir cisim olarak tasavvur edilmesi mümkün değildir.

Allah'a Suret (şekil) İzafesi: Bazı hadislerin zahiri ifadelerinin Allah'ı yaratıklarınkine benzer suretlerle canlandırması karşısında, Suyûfî, yukarıdaki örneklerinde görüldüğü gibi tevil ve tefsir yoluna giderek bu gibi teşbihlerden kaçınmaktadır. Bir hadiste Allah'a suret izafe edilerek şöyle denmektedir:

“Adn Cenneti'nde Rabbimin yanına girdim. (O'nu) iki parça yeşil elbise içerisinde kıvrıkcık saçlı bir genç (şeklinde) gördüm”³¹.

Suyûfî'nin de işaret ettiği gibi³² bu hadiste problem olan hususlar Allah'a mekân ve suret izafe edilmiş olmasıdır. Mekân konusunda Suyûfî'nin açıklamalarını yukarıda vermiştik. Suyûfî, Allah'a suret -şekil- izafesine de karşı çıkmakta ve hadisi tevil etmektedir. Bizim hadisi tercüme ederken parantez içerisinde verdiğimiz ve metnin aslında olmayan kelimeleri Suyûfî de yok saymakta ve hadisi bu şekilde ele alarak “görülenin Allah olmayıp, Allah'ın veli kullarından bir zât olduğu” sonucuna varmaktadır. Yani, hadisi, “Rabbimin Cenneti'ne girdim. Orada Allah'ın veli kullarından bir zâtı gördüm. Siyah saçlı ve iki parçadan oluşan yeşil bir elbise içerisinde idi” şeklinde anlamaktadır.

Suyûfî, başka bir yerde³³ “Rabbimi en güzel surette gördüm”³⁴ hadisini ele almakta ve burada “güzel surette” olanın Allah olmayıp Hz. Peygamber olduğunu söylemektedir. Yani, Hz. Peygamber, “ben en güzel bir şekilde iken, Rabbimi gördüm” demektedir.

30 Suyûfî, age. 110.

31 Bkz. 27'nu'lu dipnot.

32 Suyûfî, age. 150-151.

33 Suyûfî, age. 123.

34 Dârimî, Rü'ya, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye Trs. II. S.126 (=Rabbimi en güzel surette gördüm...); Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Beyrut Trs. I. 368 (=Bir gece, Rabbim bana en güzel surette geldi...).

“Allah Adem’i kendi suretinde yarattı”³⁵ hadisini de ele alan Suyûfî, burada kastedilenin, Adem’in önceden yapılmış bir *taslak sureti* olduğunu belirtmektedir³⁶.

Allah’a Uzuv İsnadı: Suyûfî, “Allah, (Kıyamet gününde) her çeşit zulmü bir araya toplar ve ayağının altına alır...”³⁷ hadisindeki problemi Allah’a uzuv isnadı olarak açıkladıktan sonra, hadiste “ayak altına almak” ile kastedilenin Hz. Peygamber’in veda hutbesinde “cahiliyye döneminde işlenen kötü fiiller ayaklarımızın altındadır” dediği gibi olduğunu ifade etmektedir³⁸.

Suyûfî’nin ele aldığı bir başka hadis ise şöyledir:

“Hz. Peygamber ‘...Allah işitendir, görendir”³⁹ ayetini okuduğu zaman baş parmaklarını kulakları üzerine ve işaret parmaklarını da gözleri üzerine koydu”⁴⁰.

Hadisin zahirinden anlaşıldığı gibi, Hz. Peygamber’in yaptığı hareketler, Allah’ın kullarınkine benzer kulakları ve gözleri olduğu izlenimini vermektedir. Suyûfî bu probleme işaret ettikten sonra, Hz. Peygamber’in Allah’ı işitme ve görme ile vafettiğini; belki de bunu ileride ortaya çıkacak olan Kaderiyye gibi fırkaların sıfatlar konusundaki yanlış düşüncelerine karşı bir uyarı olarak yaptığını söylemekte ve ardından da burada geçen hadiseyi duyu organları anlamında değil manevi anlamda yorumlamaktadır⁴¹.

Suyûfî, “kul namaza kalktığı zaman, Allah’ın gözleri önünde durmaktadır...”⁴² hadisinde geçen *gözler* ifadesini ele almaktadır. Ona göre *gözler önünde* demek, *Allah kulunu sevap ile karşılar* demektir⁴³.

35 Ebu Hureyre’den gelen bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah Adem’i kendi suretinde yarattı. Boyu altmış zira –bir zira 50-60 santim- idi...” Buhâri, İsti’zân, bâb: 1, VII. 125. Adem’in Allah’a benzeyip benzemediği meselesi hakkında bkz. Mustafa Erdem, **Hazreti Adem, İlk İnsan**, TDV yay. Ankara 1993, s.125-127.

36 Suyûfî, age. 124.

37 Kütüb-ü Tis’a içerisinde benzer bir hadis bulunmamaktadır. Ancak, muhakkikin verdiği bilgiye göre, bu hadisi Ebu’l-Hasen et-Taberi, **Te’vilu’l-Âyâti’l-Müşkile** isimindeki eserinde rivayet etmiştir. Bkz. s. 138.

38 Suyûfî, age. 136-138.

39 4-Nisâ-58

40 Bu hadis Kütüb-ü Tis’a’da yer almamaktadır. Ancak, Ebu’l-Hasen et-Taberi, **Te’vilu’l-Âyâti’l-Müşkile** adlı eserinde ve Beyhaki, **el-Esmâ ve’s-Sıfat** (s.180) adlı eserinde Ebu Hureyre’den rivayet etmişlerdir. Bkz. Suyûfî, age. s. 158, 2 no’lu dipnot.

41 Suyûfî, age. 158-159.

42 Bkz. ay. (1 no’lu dipnot)

43 Suyûfî, age. 160-161.

Sonuç

Suyûtî, yukarıda görüldüğü gibi, Allah'ın fiilleri ve sıfatları konusunda 'orta yol' diyebileceğimiz bir anlayışa sahiptir. Mutezile'nin sıfatları nefye kadar varan aşırı yorumlarına karşı olduğu kadar, Müşebbihe ve Müçessime'nin Allah'ı maddeleştiren antropomorfist anlayışına da karşıdır. O, bu iki aşırı uç arasında bir orta yol bulmaya çalışmakta, ayet ve hadislerde varid olan antropomorfist ifadeleri bu anlayış çerçevesinde tevil ve tefsir ederek 'aşkın Allah' anlayışına ulaşmaya gayret etmektedir.

Suyûtî, Allah'a zaman ve mekan izafe edilemeyeceği görüşündedir. Çünkü, O'nun zaman ve mekanla sınırlandırılması, aşkın Allah tasavvuru nu yok etmektedir.

Suyûtî'ye göre Allah'a şekil de izafe edilemez. Allah'ın yaratıklara benzetilmesi hem Kur'an'ın açık ayetlerine hem de akla aykırı düşmektedir.

Suyûtî, Allah'a el ve ayak gibi yaratıklarda bulunan bir takım uzuvların isnad edilmesi doğru değildir. Teşbihe yol açan böyle bir algılamının önüne geçmek için bu gibi ifadeleri tevil etmekte ve kendi deyimiyle 'tenzih' akidesine bağlı kalmaya çalışmaktadır.

Suyûtî, yukarıda görüldüğü gibi, Ahmed b. Hanbel'in (ö.h. 241) başını çektiği selefi anlayışa mensup bir hadisçi değildir. Selefi anlayışın, Allah'ın fiilleri ve sıfatları konusundaki ayet ve hadisleri tevil ve tefsire başvurmadan zahiri anlamları ile anlaması ve bunların mahiyetleri hakkında da konuşmamayı tercih etmesine karşılık, Suyûtî, bu naslardaki ifadeleri elden geldiğince yorumlamakta ve asıl anlamları dışında anlamlara kavuşturmaktadır. Bu bakımdan, o, selefi ekolden ayrılmaktadır.

Suyûtî'nin sıfatlar ve fiiller konusundaki temel görüşlerinin Maturîdî (ö.h. 333) çizgisindeki *halefî* yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür.